

เจ้าของ
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิชาเวทย์
ศาสตราจารย์กิตติคุณปรีชา ช่างขวัญอิน
ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. สุนทร ณ รั้งมี
รองศาสตราจารย์ ดร. มารค ตามไท

บรรณาธิการ
ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา

กองบรรณาธิการ
รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณา สถาอานันท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกรโรหิต
รองศาสตราจารย์ ดร. ไสร็จ หงส์คารม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานนรงค์ บุญหนู

ฝ่ายสมาชิก
อรุวรรณ สะหาบ
สังเวียน พู่เพ็ช

สำนักงาน ชั้น ๑๓ อาคารบรมราชกุมารี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
รหัสไปรษณีย์ ๑๐๓๓๐ โทรศัพท์
(๐๒) ๒๑๙๙๖๕๕

การส่งชื่อเขียน
กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาชื่อเขียน
ทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นบทความ
บทความวิจัย รายงานผลการวิจัย บทวิจารณ์
หนังสือ หรือบทวิจารณ์ชื่อเขียนที่เคยตีพิมพ์ใน
วารสารพุทธศาสนศึกษา จากนักวิชาการและ
บุคคลภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้สนใจส่งชื่อเขียน
กรุณาส่งสำเนาชื่อเขียนนั้น ๒ ชุด
พร้อมแผ่นบันทึกข้อมูล (ถ้ามี) ถึงบรรณาธิการ

อัตราค่าสมาชิก
๑ ปี ๓ ฉบับ ๖๐ บาท
๒ ปี ๖ ฉบับ ๑๒๐ บาท
๕ ปี ๑๕ ฉบับ ๓๐๐ บาท

สมัครเป็นสมาชิกติดต่อ ดร. ประทุม อังกรโรหิต
สำนักงานวารสารพุทธศาสนศึกษา ชั้น ๑๓
อาคารบรมราชกุมารี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
ธนาณัติสั่งจ่าย ดร.ประทุม อังกรโรหิต
ไปรษณีย์จุฬาลงกรณ์
จำหน่ายปลีก เล่มละ ๒๐ บาท
ที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา ตามที่อยู่ข้างบน
พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารรายสี่เดือนของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ISSN 0858-8325 © ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๒

จากบรรณาธิการ

ศาสนาของธรรมชาติ

ช
ค
ในวันเสาร์คืนหนึ่ง เลยเที่ยงคืนไปแล้ว ผมรู้สึกไม่่วง แต่ซีเกียจจะทำงานต่อ จึงเอาหนังสือเรื่อง “Knowing” มาเปิดดู ผมดูไปรวดเดียวจนจบ ตีสองแล้ว ผมควรจะนอนได้แล้ว แต่เนื้อหาของหนังสือรบกวนความคิดทำให้ยังไม่่วง แต่ก็ต้องเข้านอน กอนนอนมีบางเรื่องวนเวียนอยู่ในความคิดของผม.. คิดโน้นคิดนี้ไปเรื่อย.. แล้วก็ผล็อยหลับไป..

สมัยที่เป็นนิสิตเรียนปริญญาโทอยู่นั้น ผมอ่านหนังสือเรื่องหนึ่งของเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ชื่อ “Why I am not a Christian” มีตอนหนึ่งของหนังสือที่รัสเซลล์พูดว่า ดวงอาทิตย์ที่เราใช้เป็นแหล่งพลังงานหลักของโลกดวงนี้วันหนึ่งก็ต้องดับตามกฎข้อที่สองของเทอร์โมไดนามิกส์ เมื่อดวงอาทิตย์ดวงนี้ดับ โลกเราก็จะมีคสณิหและหนาวเย็นจนกลายเป็นน้ำแข็งไปทั่วโลก สรรพชีวิตบนพื้นปฐพีก็จะพากันมอดม้วยหมดสิ้น การตายของโลกคราวนี้เป็น การตายอย่างถาวร ไม่เหลืออะไรอีกแล้ว ศาสนาก็หมด

วิทยาศาสตร์ทั้งหมด ที่รัสเซลล์กล่าวเรื่องดวงอาทิตย์มานี้ก็เพื่อบอกว่าศาสนาในโลกนั้นเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ศาสนาจึงเป็นของชั่วคราวอย่างน้อยที่สุดศาสนาที่จะมีอายุขัยไม่เกินไปกว่าอายุขัยของโลก เนื้อหาของหนังสือที่คุณคือนั้นว่าด้วยชะตากรรมของโลกก่อนจะแตกดับเพราะเกิดความเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่สำคัญในดวงอาทิตย์ทำให้เปลวไฟจากดวงอาทิตย์นั้นร้อนจนทำลายโลกของเราไปหมดสิ้น สิ่งที่ทำให้ผมคิดจากหนังสือคือ เวลานี้เราทั้งหลายที่เรียกตนเองว่ามนุษย์กำลังอาศัยอยู่บนดาวเคราะห์ดวงหนึ่งที่เราเรียกว่าโลก โลกใบนี้เกิดก่อนเรา เรารู้เรื่องของมันไม่มาก เรารู้เพียงว่าเมื่อเกิดมาเราก็อาศัยอยู่บนโลกนี้แล้ว เราไม่รู้ว่ามีใครหรืออะไรสร้างโลกใบนี้ขึ้นและที่สร้างนั้นเพื่อไว้ต้อนรับเราในฐานะอาคันตุกะที่ผู้สร้างโลกรู้ว่าวันหนึ่งจะต้องแวะเวียนมาเยี่ยมโลกใบนี้หรือไม่ เราก็ไม่ทราบ เป็นไปได้ที่การปรากฏขึ้นของมนุษยชาติและสรรพชีวิตอื่นๆบนดาวดวงนี้เป็นเรื่องของอุบัติเหตุในความหมายว่าไม่มีใครวางแผนเอาไว้ล่วงหน้า เหมือนสนามหญ้าหน้าบ้านเราที่วัน

หนึ่งก็มีเห็ดงอกขึ้นมาในช่วงหน้าฝน การมีดวงดาวและวัตถุจำนวนมากมหาศาลในห้วงอวกาศที่เร้าใจกว้างใหญ่นี้เป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งสำหรับผม

หลังกินข้าวเย็น (ที่จริงควรเรียกว่า “ข้าวค่ำ” เพราะตอนที่กินไม่มีแสงแดดแล้ว) แล้ว ผมมักออกไปเดินเล่นรอบๆหมู่บ้าน บางคืนเดือนดับสนิท ท้องฟ้าโปร่งโล่ง จะเห็นดวงดาวบนท้องฟ้าชัดเจนมาก ส่วนในคืนเดือนหงาย บรรยากาศของท้องฟ้าก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง หรือแม้ในคืนฤดูฝนที่ท้องฟ้าเต็มด้วยเมฆฝนสีดำ ท้องฟ้าก็มีความงามและเร้นลับไปอีกแบบหนึ่ง ผมชอบมองท้องฟ้าเวลาค่ำคืน สิ่งที่เราเห็นนั้นมีอายุขัยยาวนานกว่าชีวิตเรามาก แต่ไม่ว่าดวงดาวเหล่านี้จะมีอายุขัยที่ยาวนานปานใด วันหนึ่งพวกมันก็จะ “แก่” และ “ตาย” ไปในที่สุด ดวงอาทิตย์ดวงที่เราใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่าเลยดวงนี้เวลานี้ก็กำลังแก่ลงทุกวัน วันหนึ่งมันก็ต้องตาย เมื่อมันตายเราก็ตายด้วย เพราะมันให้ชีวิตเรา การตายของโลกที่รัสเซลล์พูดถึงหรือที่หนังสือที่ผมเอ่ยชื่อข้างต้นพูดถึงเป็นการตายอย่างที่นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าถอยคืนไม่ได้ นึกถึงถ่านไฟที่เราใช้หุงข้าวก็ได้ครับ เมื่อมันเผาไหม้จนหมดสิ้นแล้วมันก็กลายเป็นขี้เถ้า ไม่มีทางที่ขี้เถ้ามันจะกลับฟื้นมาเป็นถ่านไฟได้อีก แน่จน ขี้เถ้ามันอาจใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ แต่ประโยชน์นั้นก็ไม่มีทางเป็นอย่างเดียวกับที่มันเคยทำได้สมัยที่ยังมีสภาพเป็นถ่านไฟ โลกของเราในภาวะที่ตายสนิทแล้วนั้นอาจเป็นประโยชน์ในแง่ที่ได้กลายเป็น “ซาก” ของอดีตสำหรับให้สิ่งที่มีสติปัญญาในพิภพอื่นได้ศึกษา พวกเขาอาจกล่าวถึงโลกของเราให้ลูกหลานของพวกเขาฟังว่า “สมัยหนึ่งนานมาแล้วมีสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งเรียกชื่อว่า “คน” อาศัยอยู่ดาวดวงนี้ พวกมันฉลาดไม่พอและปล่อยให้สัญชาตญาณมีอิทธิพลต่อชีวิตมากเกินไปจึงแบ่งฝักแบ่งฝ่ายแล้วทำลายกันมาเป็นช่วงๆ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ไม่เคยสงบ ก่อนที่พวกเขาจะตายเพราะดวงอาทิตย์ดับ ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาตกต่ำมาก เพราะเกิดการชนฆ่ากันขนานใหญ่ด้วยอาวุธสงครามร้ายแรง พวกเขาส่วนใหญ่ตายไป ที่เหลือก็พิกลพิการแล้วก็ยังชีพตามยถากรรม ท่ามกลางสภาพที่อดอยากหิวโหยและโลกก็มีลักษณะแทบจะเรียกได้ว่าเป็นซากปรักหักพังของอดีตที่เคยรุ่งเรืองงดงามอยู่แล้วในเวลานั้น...”

ถ้าเรามองโลกและชีวิตของเราเองตลอดจนจักรวาลทั้งหมดตามที่ผมกล่าวมาข้างต้น ศาสนาที่เรานับถืออยู่จะมีสถานภาพเป็นอย่างไร ผมคิดว่านี่เป็นคำถามที่เราชาวพุทธหรือใครก็ตามแต่ในศาสนาใดก็ตามแต่ควรที่จะถามตนเองอย่างจริงจัง เวลานี้ผมมีแนวโน้มที่จะมองเห็นศาสนาในบางรูปแบบ ผมเคยเขียนใส่ลงไปในสมุดบันทึกความคิดส่วนตัวโดยเรียก

ศาสนาที่ว่านี้ว่า “ศาสนาของธรรมชาติ” ต่อไปนี้คือภาพกว้างๆ ในเบื้องต้นของศาสนาแห่งธรรมชาติที่ผมกำลังกล่าวถึงอยู่

ประการแรก ผมคิดว่าการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งในจักรวาลนี้อาจอยู่เกินสติปัญญาของเราที่จะล่วงรู้ว่าใครกันนะที่สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้น หรือว่าไม่มีผู้สร้าง ปัญหานี้สำหรับผมเราตัดทิ้งไปเลยก็ได้ที่ตัดทิ้งก็เพราะมันอยู่เกินสติปัญญาของเราที่จะเข้าใจ แต่แม้ว่าผมจะพยายามตัดทิ้งข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่รอบๆ ตัวมันจะรบกวนความคิดให้สงสัยอยู่เสมอ เช่นโลกใบนี้ว่าไปแล้วก็ เป็นผลงานตามธรรมชาติ ซึ่งชวนให้เข้าใจว่าไม่มีเจ้าของ ไม่มีคนสร้าง แต่ถ้าเราดูภาพถ่ายของโลกจะเห็นว่าลักษณะของมันกลมอย่างสมบูรณ์แบบมาก ดาวดวงอื่นๆ ในจักรวาลก็กลมอย่างนี้ ของที่เป็นระเบียบสวยงามนั้นชวนให้เข้าใจว่าต้องมีคนสร้างหรือปั้นแต่งเห็นไหมครับว่าเขาเข้าใจ แม้เราจะพยายามไม่สนใจปัญหาพวกนี้ แต่เราก็ไม่เคยเป็นอิสระจากมันเลย

ประการต่อมา ผมคิดว่ามนุษย์เรานั้นอย่างไรเสียก็เป็นเหมือนสิ่งอื่นๆ ในโลกไม่ว่าจะ

เป็นพืช สัตว์ หรือท้องฟ้าป่าเขา สรรพสิ่งในจักรวาลนี้ “ถูกสร้าง” หรือ “ถูกออกแบบ” โดยสิ่งอื่น ที่เรามีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างนี้เราไม่ได้ออกแบบตัวเราเองเลย เราเกิดมาก็เป็นอย่างนี้แล้ว เราอาจสงสัยว่าใครกันนะที่ออกแบบเรามาเช่นนี้ ความสงสัยนี้ก็คือสิ่งที่ผมกล่าวถึงข้างต้นว่าตัดทิ้งไปได้ เพราะถามไปก็ไม่มีทางได้คำตอบ ที่เราควรสนใจไม่ได้อยู่ที่ว่าใครสร้างเราหรือออกแบบเราให้เป็นอย่างนี้ แต่อยู่ที่ว่า จากสภาพที่เขาสร้างให้เราเป็นอย่างนี้ เราสามารถเรียนรู้อะไรได้บ้าง และเราจะสามารถแสวงหาประโยชน์สูงสุดจากความเข้าใจหรือการเรียนรู้นั้นอย่างไร นี่ต่างหากที่ผมคิดว่าสำคัญ

ถ้าเริ่มต้นอย่างนี้ ผมคิดว่าเราอาจได้คำตอบบางอย่างกลับมา ซึ่งคำตอบของแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกำลังความคิดของแต่ละคนว่าจะสามารถหยั่งเห็น “ศาสนา” ที่แฝงเร้นอยู่ในธรรมชาติรอบกายอย่างไร ท่านพุทธทาสนั้นใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในป่า ยิ่งในช่วงแรกของชีวิต ท่านอยู่ในป่าและเรียนรู้พระพุทธศาสนาท่ามกลางป่าทึบ พระพุทธองค์แสวงหาสัจธรรมกลางป่า ตรัสรู้กลางป่า ป่ากับการรู้แจ้งนั้นสำหรับผมมีความเกี่ยวข้องกันมาก ท่านพุทธทาสเองก็เคยตั้งข้อสังเกตเรื่องนี้เอาไว้ จะอย่างไรก็ตาม ผมเชื่อว่าการรู้แจ้งก็สามารถเกิดในเมืองได้ เพราะท้ายที่สุดแล้วเมืองก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง เป็นธรรมชาติที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เราอาจเรียกป่าว่าเป็นธรรมชาติระดับแรก (Primary Nature) คนก็เป็นธรรมชาติระดับแรกที่ว่านี้ เมื่อคนสร้างเมืองเมืองก็ควรได้ชื่อว่าเป็นธรรมชาติระดับสอง (Secondary Nature) แต่ไม่ว่าจะจะเป็นระดับต้นหรือรอง ทั้งคู่ก็เป็นธรรมชาติเหมือนกัน ในฐานะธรรมชาติ เมืองก็มีอะไรให้เราหยั่งเห็นแล้วเกิด “ซาโตริ” ได้เช่นกัน

ความแตกต่างระหว่างป่ากับเมืองนั้นอยู่ที่ว่า ผู้ที่ออกแบบป่านั้นต้องฉลาดกว่ามนุษย์แน่ เพราะเขาออกแบบมนุษย์ด้วย เพราะฉลาดกว่า ป่าจึงมีปริศนาธรรมที่ถูกใส่เอาไว้เพื่อให้สิ่งที่มีสติปัญญาในโลกได้เรียนรู้ แต่เมืองนั้นคนเป็นผู้สร้าง เนื่องจากเรามีความฉลาดจำกัด เมืองจึงไม่น่าจะได้รับการออกแบบโดยคนเพื่อให้แฝงปริศนาธรรมสำหรับการหยั่งรู้อะไร เพราะเหตุนี้ การรู้แจ้งจึงเกิดในป่าได้ง่ายกว่าในเมือง เพราะป่าถูกออกแบบมาเพื่อแฝงปริศนาธรรมสำหรับการรู้แจ้งมากกว่าเมือง ถ้าเรายอมรับสมมติฐานอันนี้ ชีวิตของเราก็ควรอยู่ใกล้ป่าเข้าไว้ เมืองใหญ่หลายแห่งในยุโรปที่ผมเคยไปทำธุระนั้นมีย่านมากกว่ากรุงเทพฯ อย่างไม่อาจเทียบกันได้ หรือจะเพราะเราขาดป่า คนกรุงเทพฯ จึงโง่จะเป็นบ้าเข้าไปทุกที ทั้งคนมีเงินและคนไม่มีเงิน ผมนั้นเลิกไปสร้างบ้านอยู่ชานเมือง คือแถวคลองห้า ธัญบุรี รอบๆ บ้านยังเป็นทุ่งนาอยู่เป็นส่วนใหญ่ เชื่อไหมครับว่ามีนก

จำนวนมากมาหากินและสร้าง
 รั้งที่บ้านผม เวลากลางคืน
 แถงนี้ยังมีหิ่งห้อยให้เห็นเลย
 การอยู่ท่ามกลางทุ่งนาและ
 ธรรมชาติเช่นนี้มีผลต่อความ
 คิดเรื่องศาสนาของผมไม่น้อย
 ช่างห้องทำงานผมนั้นมีนก
 กางเขนและนกชนิดหนึ่งที่
 ภาษาอีสานเรียกว่านกขอมมา
 ทำรังเป็นประจำ แม่นกนั้นใช้
 เวลากกไข่ราวสองสัปดาห์
 (เวลานกกกไข่มันจะนอนนิ่งๆ
 ไม่ออกไปหากิน ยกเว้นหิว
 จริงๆ การกกไข่จึงเป็นภาระที่
 เป็นทุกข์มากของเพศแม่ ซึ่งก็
 เหมือนการอุ้มท้องของคน)
 จากนั้นเมื่อลูกฟักออกมาเป็น
 ตัวแล้วทั้งพ่อและแม่ก็ต้อง
 ช่วยกันหาอาหารมาบิอนลูก
 นก ใช้เวลาราวๆร่วมเดือน
 เศษลูกนกจึงจะออกจากรัง
 ถัดจากนั้นก็อย่างน้อยเป็น
 เดือนที่พ่อแม่จะต้องคอย
 คุดูแลูกของมัน บางวันลูกผม
 หรือภรรยาผมเดินเฉียดไป
 ใกล้รังของมันโดยไม่รู้ตัว แม่นก
 จะแผดเสียงคำแล้วโฉบมา
 ไล่อย่างไม่กลัวว่าตนจะมีภัย
 สำหรับผมนี่เป็นความงดงาม
 ตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง แม้
 จะเป็นเรื่องของสัตว์ที่ต้องเป็น
 ทุกข์ตามธรรมชาติก็ตาม

เวลานี้ผมเชื่อสนิทใจว่า
 สัตว์มีความคิด มีความรัก
 และมีธรรม ตามสภาพชีวิต

ของมัน ศาสนาแห่งธรรมชาติในความคิดของผมก็คืออะไรบางอย่างที่
 สรรพสัตว์เห็นด้วยปัญญาของมันแล้วประพฤติปฏิบัติตามที่เห็น
 นั้น ท่านพุทธทาสเคยกล่าวว่าการรู้จักหลบลงรูของปูเวลามีภัยก็คือ
 ศาสนาของปู ผมคิดว่าความคิดของท่านพุทธทาสนี้ได้รับอิทธิพลโดยตรง
 จากการที่ท่านอยู่ในป่าและเรียนรู้ปริศนาธรรมจากป่าเขา ผมเองเวลานี้ก็
 รู้สึกอย่างนั้น ถ้าเราคิดว่านกหนูปลาที่มีศาสนาของมัน จักรวาลนี้ก็มี
 ศาสนาอยู่เต็มไปหมด มนุษย์ต่างดาวก็ต้องมีศาสนาของเขาเอง มนุษย์ไม่
 ควรเข้าใจว่าตนเท่านั้นมีศาสนา และศาสนาของตนเท่านั้นประเสริฐ

พระบางรูปนั้นสอนคนให้ทำบุญ แต่ท่านไม่เคยให้อาหารแมวหรือหมา
 จรจัดเลย พฤติกรรมเช่นนี้ผมอยากกล่าวว่าเป็นความไม่ตระหนักรู้คิดว่า
 อะไรคือแก่นของศาสนา แน่นอนครับ สำหรับผม ศาสนาทุกศาสนาในโลก
 ในสภาพที่เริ่มก่อกำเนิดโดยพระศาสดานั้นล้วนแล้วแต่เป็นศาสนาแห่ง
 ธรรมชาติทั้งหมด เนื่องจากพระศาสดาอยู่คนละสภาพแวดล้อม ศาสนา
 ของท่านก็เลยต่างกัน เหมือนศาสนาของปูย่อมไม่เหมือนศาสนาของ
 ค้างคาว ศาสนาแห่งธรรมชาติมิได้หลากหลายรูปแบบ และทั้งหมดล้วน
 แล้วแต่เป็นอนิจจัง คือวันหนึ่งก็ต้องแตกสลายหายไปจากจักรวาล เมื่อ
 โลกตายเพราะความหนาวเย็นเนื่องจากไม่มีดวงตะวันแล้ว ทุกศาสนาที่
 มนุษย์สร้างขึ้นในโลกก็ตายไปด้วย ศาสนาของสรรพสัตว์ก็เช่นเดียวกัน
 แต่ไกลออกไปจากโลก ยังมีระบบสุริยะอีกนับอนันต์ ไม่ต่างจากเม็ด
 ทรายในแม่น้ำคงคา เมื่อมีดวงตะวันก็ย่อมมีโอกาสจะมีชีวิต เมื่อมีชีวิตก็
 ต้องมีศาสนาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง นี่คือความเป็นอมตะและยั่งยืน
 ของศาสนาแห่งธรรมชาติ

ในท้ายที่สุดนั้น ผมเชื่อว่าศาสนาแห่งธรรมชาติในรูปของศาสนาย่อยๆ
 ประจำเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต หรือประจำชาติพันธุ์ของมนุษย์ ต่างก็มีแก่น
 แแท้อยู่ที่ความเข้าใจตนเองและเพื่อนร่วมพิภพ ความรักความเมตตาอัน
 สร้างลอยๆไม่ได้ สิ่งนี้ต้องมาจากความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าทั้งเราและ
 เพื่อนร่วมโลกต่างก็มีทุกขีในรูปของความตื่นรนเพื่ออยู่รอดอย่างไร ภาพ
 แม่นกกกไข่และเลี้ยงลูกข้างต้นสำหรับผมอาจมีค่ามากกว่าคำเทศนาอัน
 ฉาบฉวยของนักบวชที่ไม่เคยคิดอะไรลึกซึ้งด้วยตนเอง ลูกเราควรได้สัมผัส
 ศาสนาในรูปของธรรมชาติ ผมเห็นเด็กๆตั้งชมรมดูนกดูดาวแล้วชื่นใจ
 มากกว่าเห็นเด็กๆถูกกะเกณฑ์โดยโรงเรียนให้ไปร่วมงานบุญใหญ่ของวัด
 บางวัด ศาสนานั้นอยู่ที่ท้องฟ้า ป่าเขา แม่น้ำ มหาสมุทร หรือแม้แต่ใน
 โครงสร้างของอะตอม ไม่ได้อยู่ในที่ชุมนุมของคนจำนวนมหาศาลที่ทำอะไร
 เหมือนๆกัน โดยปราศจากความคิด

ฝนเริ่มตกแล้ว.. ตะใคร้น้ำข้างบ่อเริ่มเขี้ยว.. ใต้ ศาสนาของธรรมชาติ..๑